Paragi Beáta

„Halottat siratni könnyű”

> *„Mi persze nyugatiak vagyunk (...). Történelmünk tele van, egészen napjaikig, tömeggyilkosságok sorozatával, de az ölésről lesütött szemmel és ájtatos, megrovó hangon beszélünk; nem tehetünk másként, ez a szerepünk." (Márai Sándor, 1942)*

A Gázai-övezetet ellenőrzése alatt tartó Hamasz ellen 2008. december 27-én indított izraeli hadművelet régóta váratott magára. E cikk írásakor palesztin oldalon ezerhez közelít az áldozatok száma, miközben tizenhárom izraeli civil és katona halt meg az eltelt időben. Összességében nagyjából két-, két és fél millió ember - izraeli és palesztin - mindennapi életét keserítik meg az izraeli légicsapások és szárazföldi műveletek, illetve a Hamasz és szimpatizánsai által izraeli településekre lőtt rakéták.

A történtekkel foglalkozó tudósítások és képsorok tömkelege alapján az ember hajlamos megfeledkezni arról, hogy minden szörnyűség ellenére a palesztin-izraeli kérdés mégiscsak olyan, alacsony intenzitású konfliktus, amellyel nemcsak a térségbeli izraeliek és palesztinok tanultak meg együtt élni az évtizedek folyamán, de a megoldásban retorikailag érdekelt, ám gyakorlatilag cselekvésképtelen nemzetközi közösség is. A térségbeli helyzettel foglalkozók könnyedén hozzáférhetnek a tényekhez és adatokhoz - a palesztin és az izraeli közvélemény alakulását éppúgy nyomon lehet követni (lásd pl. a Tel Aviv-i Egyetemen működő Tami Steinmetz Center for Peace Research, a Héber Egyetemhez kötődő Harry S. Truman Institute for Advancement of Peace, illetve a ramallahi Palestinian Center for Policy and Survey Research felméréseit), mint a rendezetlen helyzetnek mindkét oldalon áldozatul esettek számát, illetve a palesztin társadalom mindennapi életét megnehezítő izraeli intézkedéseket és azok következményeit (The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, Palestinian Center for Human Rights; izraeli és palesztin kormányzati portálok; ENSZ OCHA - occupied Palestinian territorries, Világbank - West Bank and Gaza; International Crisis Group - Arab-Israeli Conflict).

A tények, adatok és forrásaik emlegetése két okból elengedhetetlen. Egyfelől mert a hazai közvélemény újságírói és - lelkes blogokban és hozzászólásokban olvasható - laikus megnyilvánulásai számtalan, eloszlathatatlannak tűnő tárgyi tévedést és tévhitet tükröznek. Másrészt mert a globalizáció viszonyai közepette legalábbis meg kell említeni, hogy a világ más pontjain azok a bizonyos ember okozta katasztrófák milyen mértékűek.

Az összehasonlítás, ha másra nem is, arra mindenképpen rávilágít, hogy a palesztin nép katasztrófája „csupán" számukra egyedi (inkább csupán számukra: tragédia?). Ha nem olajban, a vélt vagy valóságos terroristákban gazdag terepen és a demokráciaépítés kísérleti terepének számító Közel-Keleten, illetve nem a többségében zsidók által lakott Izraellel szemben küzdenének a nemzeti önrendelkezési joguk maradéktalan gyakorlásáért, helyzetük sokkal rosszabb lenne. A nemzetközi közvélemény - tisztelet a kivételnek - lényegében tudomást sem venne róluk. Mintha ezt a meggyőződést támasztanák alá a Hamasz bejrúti szóvivőjének december végi szavai is: „minden szenvedés ellenére ez *[az izraeli]* agresszió egy sokkal fájdalmasabb állapotot zár le. Most az egész világ szemtanúja a palesztinok gyilkolásának. Korábban az emberek úgy haltak meg, hogy senki sem vette észre." Nos, a szudáni Darfúrban 2003 óta életüket vesztők számára még pontos statisztikai adatok sem állnak rendelkezésre, de becslések szerint az eseményeknek mintegy kettő-négyszázezer

áldozata van. A Kongói Demokratikus Köztársaságban 1998-ban kezdődött, majd a pretoriai Sun Cityben 2003-ban aláírt békeszerződéssel névleg lezárt polgárháborúnak napjainkig körülbelül öt és fél millió ember esett áldozatul. Egy tavalyi jelentés szerint voltak időszakok, amikor az országban havonta negyvenötezren haltak meg, a fegyveres erőszak, illetve az azzal összefüggő éhezés, járványok miatt.

Ehhez képest - a második intifáda kitörése óta eltelt bő nyolc évben, Izraelben és a megszállt területeken - a megszállással összefüggésben körülbelül ötezer palesztin halt meg, miközben a palesztin akcióknak csaknem ezeregyszáz izraeli áldozata volt. A palesztin frakciók egymás közötti leszámolásaiban majdnem hatszáz arab vesztette életét. Míg a palesztinok abban érdekeltek, hogy a világ közvéleménye minél szélesebb körben értesüljön szenvedéseikről, addig Izraelben sokan érzik úgy, hogy a nemzetközi közösség Izraellel végezteti el a piszkos munkát: a globális fenyegetést jelentő - Hamasz által szimbolizált - iszlamista erők pozícióinak gyengítését. A Palesztin Nemzeti Hatóság (PNH), illetve Abbász elnök megnyilvánulásaival elégedetlenek viszont Gázában és az arab világban is szívesen hangoztatják, hogy a PFSZ/Fatah izraeli fegyverekkel és ártatlan palesztinok élete árán szerzi vissza hatalmát a Gázai-övezetben. Az értelmezésektől függetlenül nem nehéz megválaszolni a kérdést, hogy vajon a nemzetközi közösség nem szentel-e „aránytalanul" nagy figyelmet az izraeli-palesztin kérdésnek, amelynek megoldása elsősorban mégiscsak az érintett társadalmak felelőssége.

Jelen írás kevésbé a hivatalos szereplők tényleges cselekedeteivel, diplomáciai erőfeszítéseivel foglalkozik, inkább a hivatalos retorikával, illetve a közvélemény jellemző reakcióival. A térség legerősebb haderejével rendelkező Izraellel szemben leggyakrabban megfogalmazott, sőt a véres képsorok által kimondatlanul is közvetített vád az aránytalan erő, illetve a kollektív büntetés alkalmazása. Egy libanoni újságcikk a varsói gettóhoz, a Vatikán egyik bíborosa a náci koncentrációs táborokhoz hasonlította a Gázai-övezet helyzetét. A minősítések hátterében persze inkább politikai okok, illetve ún. morális érvekkel alátámasztott humanitárius megfontolások állnak, semmint pragmatikus - a tényleges probléma megoldását elősegítő - helyzetértékelés. A következőkben három témát érdemes jobban szemügyre venni: a szereplők közötti aszimmetriából fakadó kérdőjeleket, az önvédelem jogát, illetve az arányosság kérdését.

*

Az örök, bár hiábavaló kérdés - kinek van igaza? - megválaszolása azért különösen nehéz, mert bármennyire szeretnék sokan egyenrangú felek küzdelmének felfogni a kérdést, s kategorikus ítéletet mondani az érintett felek bűnös és ártatlan mivoltáról, nemcsak az egyenlőség áll távol a valóságtól, de talán az összehasonlíthatóság lehetősége is. Nincs olyan, a nemzetközi közösség által ENSZ-tagsággal elismert palesztin állam, mely legálisan léphetne fel az önvédelem jogára hivatkozva. Bonyolítja a helyzetet, hogy a palesztin fél csak elviekben létezik egyes számban. A gyakorlatban a Nyugati Parton (Ciszjordániában) a PFSZ/Fatah bázisára támaszkodva, kváziállamként működik a PNH, miközben a Gázai-övezetben 2007 nyara óta - a létező akadályok közepette, de - egyértelműen az iszlamista Hamasz gyakorolja a szuverenitást. A nemzetközi közösség által partnernek tekintett, ám a Nyugati Parton területileg és funkcionálisan csupán részleges szuverenitással bíró PNH-nak reguláris hadsereg helyett csak korlátozott mandátummal felruházott biztonsági erők állnak rendelkezésére. A Hamasz fegyveresei még a legalitásnak ezen a szűk halmazán is kívül esnek - és nem azért, mert Izrael, az Egyesült Államok vagy az Európai Unió a szervezet egészét vagy egy részét terrorszervezetnek tartja. Hanem mert a Hamasz nem hajlandó elismerni sem a PFSZ egyedüli képviseletre vonatkozó igényét, sem Izrael létezéshez való jogát, sem az oslói megállapodások elveit és szellemiségét. Sőt, alapító okiratának 13. cikke szerint a békés megoldások egyszerűen összeegyeztethetetlenek a mozgalom elveivel. Bár a dokumentum megszövegezése óta eltelt több mint két évtizedben a Hamasz (kül)politikája

sokat változott, nem ismeretes olyan, az idő próbáját kiálló kötelezettségvállalás, amely magában foglalná az ésszerű kompromisszumot, vagyis Izrael 1967-es határok közötti elismerését. Az elismeréssel a Hamasz ugyanis identitásának két lényegi elemét lenne kénytelen megtagadni - az Izraelt is magában foglaló Palesztina felszabadítása érdekében vállalt mártíromságot és a tántoríthatatlanságot (*steadfastness*). Fontos hangsúlyozni, hogy a Hamasz Izraelt mint politikai vállalkozást, mint (nemzet)államot nem kívánja a Közel-Keletre. Az ellen semmi kifogása, hogy más vallásúak éljenek akár Palesztina területén - legalábbis ha elfogadják az iszlám fennhatóságát.

Ami az önvédelmet illeti, Izraelnek az ENSZ Alapokmánya 51. cikkének értelmében ehhez joga van, s ennek - kényszerítő erejű BT-határozat hiányában - saját belátása szerint szerezhet érvényt. E jog gyakorlását nem a mindenkori főtitkárok csalódottságnak hangot adó nyilatkozatai vagy a BT tűzszüneti felhívásai, csupán az önkontroll vagy a nemzetközi humanitárius jog rendelkezései korlátozzák. A civil lakosságot fegyveres konfliktus idején megillető védelemről szóló negyedik genfi konvenció (1949) a polgári lakosság védelmét a megszálló hatalom kötelességévé teszi. A hágai konvenció (1907) szerint valamely háborúban a megszállásnak az a próbája, hogy ki gyakorolja a tényleges és formális ellenőrzést. A megszállás csak azon a területen értelmezhető, amelyre a megszálló fennhatósága kiterjed, amelyen az fennhatóságot képes gyakorolni. Ha a Nyugati Part esetében annak területi széttagoltsága miatt releváns is a kérdés, a Gázai-övezet izraeli megszállása 2005-ben megszűnt. A kérdés persze nyitva marad: minthogy az oslói megállapodások - amelyeket Izrael és a PNH érdekében eljárni jogosult PFSZ egyformán hatályban lévőnek tekint - kimondják a palesztin területek területi integritását, a Nyugati Part akár részleges megszállása nem jelenti-e továbbra is, hogy az összes palesztin terület megszállás alatt áll? Csakhogy a válasz izraeli és palesztin szemszögéből egyaránt közömbös. A jog, legyen akár nemzetközi, csak az élet azon területein képes „uralkodni," ahol megalkották és tiszteletben tartják. Alkalmazható jogszabályok hiányában viszont az erősebb akarata érvényesül. Amennyiben valamely társadalmi, politikai közösség, akár az önmagát zsidó államként definiáló Izrael, akár a palesztin nép létében fenyegetve érzi magát, akkor annak vezetése a túlélés követelményeinek rendeli alá döntéseit - nem pedig a nemzetközi tribünök biztonságából figyelő közönség jóváhagyásának.

Mindezek után aligha lehet „arányosságot" számon kérni akár az alkalmazott fogalmak szintjén, akár a valóságban. A Gázai-övezet a világ egyik legsűrűbben lakott területe. A 365 négyzetkilométer nagyságú övezet másfél millió lakosa között mint tű a szénakazalban egyszerűen elveszik a becslések szerint körülbelül tizenöt-huszonötezer palesztin fegyveres - Hamasz-aktivista, -szimpatizáns, esetleg alkalmi szövetséges. Nemcsak elenyésző létszámuk miatt, hanem mert tevékenységük - katonai szakkifejezéssel élve - kettős rendeltetésű: az alkalmanként rakétakilövéssel foglalkozó aktivista minden további nélkül éppúgy rendelkezhet „polgári foglalkozással," mint ahogy a civil infrastruktúra, akár egy iskola, kórház, mecset, kormányzati épület is lehet robbanóanyag-raktár. Az erőalkalmazás kapcsán nyugodtan lehet hivatkozni a nemzetközi jogra - a *ius ad bellum* tilalmára, a *ius in bellum*, illetve humanitárius jog érvényességére -, de kevesen vannak (vannak?!), akik hasonló célokkal és feltételek mellett a jog rendelkezéseinek érvényt tudnának szerezni. Ha eltekintünk attól a kevésbé gyakorlatias elvtől, amely az arányosságot a cél-eszköz viszonylatában értelmezi, akkor az izraeli fellépés alighanem csak abban az esetben lenne „arányos", ha Izrael ugyanúgy „vaktában" lőne ugyanolyan hatótávolságú és fejlettségű rakétákat a palesztin területekre, mint amelyekkel a megszállás ellen tiltakozó palesztinok szűk kisebbsége nemtetszését fejezi ki. A Gázai-övezetből 2000 ősze óta napi rendszerességgel, összesen tízezernél is több rakétát és egyéb lövedéket lőttek ki Izraelre. A demográfiai adatokból pontosan kiszámítható, hogy mennyivel több ártatlan palesztin áldozata lenne az ilyen értelemben „arányosként" definiált izraeli fellépésnek. Ha lehet érvet

felhozni az előrelátó, pontos katonai felkészülés szükségessége mellett, az éppen a fegyvertelen áldozatok számának háborús helyzetben való minimalizálása.

*

A fentiektől függetlenül teljesen érthető, hogy a közvélemény - emberiességi megfontolásokból - tiltakozik Izrael „aránytalan" fellépésével szemben. Ám ha az a kérdés, hogy mit kezdjen a térség, illetve a tágabb nemzetközi közösség a palesztin területek rendezetlen státusával, muszáj túllépni a veszteségeken. Személyes tragédiaként mindkét oldal épp eleget tapasztalt saját történelme folyamán - nem valószínű, hogy csupán humanitárius megfontolásokra hivatkozva bármelyikük közelebb kerül a tényleges probléma megoldásához. A probléma pedig a palesztin területeken, a Nyugati Parton és Kelet-Jeruzsálemben, a Gázai-övezetben élők, illetve térségbeli államokban menekültként nyilvántartott palesztinok sorsának rendezetlensége. A palesztin politikai eliteken kívül Izrael, az arab államok és a nemzetközi közösség egyaránt felelősek a probléma évtizedes, lassú konzerválódásáért. Holott napjainkban - Izraelt is beleértve - közmegegyezés van abban a tekintetben, hogy a palesztin állam létrehozása szükséges. Kérdés, persze, hogy hogyan.

A Gázai-övezetből való izraeli kivonulás (2005 augusztus) óta eltelt időben a palesztin társadalom nem tudta az izraeli társadalomnak bebizonyítani, hogy békében kíván együtt élni vele. Más szavakkal a palesztinoknak a függetlenség - az ENSZ alapokmányában foglalt, tag(állam)okra vonatkozó kötelezettségek és jogok összessége - nem kell mindenáron: fontosabb kérdés, úgy tűnik, a tudással és hittel egyaránt összefüggő *igazságosság* definíciója. Amennyiben ugyanis a Nyugati Parton élő telepesek számának alakulását és a fantáziadús izraeli biztonsági intézkedések sokaságát nézzük, Izrael sem győzte meg a palesztin társadalmat arról, hogy érdemes feladnia az erőszakot a leendő palesztin állam érdekében.

A szóban forgó konfliktus nemcsak leegyszerűsítésekre kínál remek lehetőséget, de arra is, hogy a témát mélyebben vagy felszínesen ismerők morális kérdésként - melyik fél a rossz, melyik a jó - értelmezzék és értékeljék a Közel-Keleten zajló eseményeket. A világszerte zajló többezres tüntetések képei és szlogenjei azt sugallják, mintha Izrael valami perverz örömet lelne ártatlan palesztinok százainak legyilkolásában, mintha az erőszak-alkalmazás cél lenne és nem - vitatható hatékonyságú - eszköz. Ugyanakkor az egyiptomi, libanoni, jordániai, szíriai, indonéziai stb. tüntetések résztvevői számára a Gázai-övezetben élő palesztinok nem csupán és nem elsősorban a Nyugat előretolt bástyájának tekintett Izrael áldozatai. Sokkal inkább elmondható, hogy a szabadságában, cselekvési lehetőségeiben, így felelősségében egyaránt korlátozott palesztin társadalom a saját megosztott, a reális megoldási lehetőségeket fel nem mutató, Hamászt és Fatah-t egyaránt magában foglaló politikai elitjének is áldozata. A hasonlóságok - kormányzó és kormányzottak viszonya - tükrében érthető, hogy az iszlám világbeli tiltakozó megmozdulások legalább annyira szólnak a szóban forgó államok (fél)autoriter politikai rezsimjeinek, mint amennyire szolidaritást fejeznek ki a palesztin üggyel. Az arab államok kormányai azonban éppoly feltűnően nem értenek egyet a kívánatos megoldás vonatkozásában, mint a nyugati államok. Sőt, Ahmed Abul Geit egyiptomi külügyminiszter egészen messzire merészkedett azon kijelentésével, hogy a „Hamasz aranytálcán kínálta Izraelnek a támadás lehetőségét."

Miután a kérdés politikai értelemben Nyugaton nem releváns, nehezebben magyarázható a nyugati közvélemény felháborodása. Ahogy Popper Péter írja sokkal általánosabb kontextusban „halottat siratni könnyű (...)". A palesztinok melletti látványos szolidaritás, emberi és politikai jogaik hangoztatása, a függetlenség melletti kiállás csupán azt a csalóka reményt, a hathatós külső segítségbe vetett hitet táplálja a palesztin társadalomban, amelyet a zsidóság a holokausztot követően, Izrael függetlenné válása - egyúttal a palesztin *nakba* - idején vetett el mindörökre.

*

A Nyugaton felháborodásuknak hangot adók számára a térségben zajló folyamatoknak nincs tétjük. Könnyű tüntetni és demonstrálni akár a palesztinok, akár az izraeliek mellett, de érintettség és felelősségvállalás (lehetősége) nélkül bármiféle tiltakozás önmagáról a tiltakozásról és nem annak tárgyáról, a Közel-Keletet is benépesítő emberi lények jövőjéről szól. Izraeliek és palesztinok többsége egyaránt tudja, mi lenne az egyetlen helyes megoldás: békén hagyni egymást és jó szomszédként élni, falakat lebontani és normális kapcsolatokat létesíteni. Ám az ehhez vezető út mindkét oldalon sokkal inkább múlik a társadalmi konszenzuson, a politikai elit és tömegek kapcsolatán, illetve a hatalmat gyakorlók békében való érdekeltségén, mint unalomig ismételt magasztos eszméken és a nem létező egyetlen igazságon.

[Első közlésben megjelent az *Élet és Irodalom* (LIII. évfolyam) 3. számában (2009. január 16.)]